

S. KIRÁLY BÉLA

VÁZSONYI VILMOS: AZ ELSŐ POLGÁRI DEMOKRATA A MAGYAR PARLAMENTBEN

■ A politikatörténet tényként kezelt tétele: a pártképződés egy országban akkor egészséges, ha a pártok a gazdaságról, a társadalomról, a jövőről kialakított eltérő elképzelések törésvonalai mentén jelennek meg. Mint ismeretes, Magyarország sajátos történelmi kényszerpályája miatt az 1867-es kiegyezést megelőzően és azt követően az eltérő közjogi felfogások miatt szerveződtek a pártok. Az élet-halál vita arról szólt, milyen legyen Magyarország közjogi helyzete, szerveződése az Osztrák–Magyar Monarchián belül.

Először Vázsonyi Vilmos személyén keresztül képviseltette magát a magyar parlamentben egy olyan párt, amely létezésénél fogva metszette keresztül a fenti törésvonalat. Minderre 110 éve, 1901. október 2-án került sor, amikor Budapest egyik kerületében, Terézvárosban a kormánypárt jelöltjével szemben Vázsonyi fölényes győzelmet aratott. Az esemény jelzésértékű volt, és a politikai elit tekintélyes része úgy is kezelte a váratlan történést. A népszerű ügyvéd és vezércikkíró pártja, a Demokrata Párt ugyan már 1894 óta működött a Terézvárosban, de fiatal vezetője csak most jutott parlamenti mandátumhoz. Írásunk igazi apropóját viszont az adja, hogy e párt országos párttá Kolozsvárott alakult. A kivételes eseményre szintén 110 éve, 1900. augusztus 20-án, Szent István ünnepén került sor.

Az említett napon Vázsonyit meghívták Kolozsvárra, a kolozsvári Demokrata Párt megalakítására. A Központi Szálló nagytermében tartott nagy sikerű programbeszédet, és az itt elmondott szövege lett az alapja a Demokrata Párt országos programjának, illetve e program meghirdetésével vált országossá a párt. A Szamos-parti egyetemi városban elmondott programadó beszéd a legszembek, a leggendolatébbresztőbbek egyike

a magyar politika történetében. Itt engedtesék meg egy-két magánjellegű, bővített mondat. Mint a Babeş–Bolyai Tudományegyetem egykori filozófia-történelem szakos diákját egyfajta intellektuális lokálpatriotizmussal töltött el a „felfedezésem”, amikor hónapokon keresztül olvastam a „terézvárosi Cyrano” (Krúdy) parlamenti beszédeit, felszólalásait, cikkeit és közjogi vonatkozású könyveit a budapesti parlament könyvtárában. Más motivációk mellett ez is befolyásolt, amikor az ELTE politológia szakos hallgatójaként Vázsonyi Vilmos politikai pályájáról írtam diplomadolgozatot. Legfontosabb részeinek közzétételével régi adósságot törlesztünk a demokrata politikussal szemben, és meggyőződhetünk arról is, hogy nincs sok újdonság a nap alatt.

Vázsonyi politikai pályája, kérdésfelvetései és válaszai teljesen szokatlanok az érdeklődő számára, ha az elmúlt húsz év politikai és médiabeli „fősodrat” (mainstream) tekintjük kiindulási pontnak. A magyarországi zsidó kisebbséget védő, szervező tevékenysége a magyar nemzeti szerveződés iránti elkötelezettséggel párosult. Az ő esetében a liberalizmus vagy szabadelvűség, illetve a származást, vallást és más partikuláris identitást magába foglaló, sorsközösségként felfogott nemzeti elkötelezettség nem egymást kioltó entitások, hanem egymást rontó mentalitásbeli falanxok, hanem egymást vállalva támogató szellemi és érzelmi képződmények. A rendszerváltás alatt és után ránk telepedő politikai korrektség narratívája szerint lehetetlen Vázsonyi szellemi arculatát, fellépésének újszerűségét, vitathatatlan politikai érdemeit rekonstruálni. Az ő munkásságában a demokrácia nem doktrínér vagy demagóg nemtörődomség a nemzeti vagy az állampolgári létfenntartás

érdekeivel szemben. Minden liberalizmusba hajló demokratasága mellett a törvényes rend és a jogfolytonosság emberét tisztelhetjük benne, aki céljait a természetes fejlődés, a fokozatos változás keretei között kívánta elérni. Demokrácián mindenekelőtt *szervezett* szabadelvűséget értett.

Vázsonyi fellépése kockázatos vállalkozásnak tűnt. A fővárosi klikkek kezdetben le kicsinyléssel fogadták a hírt, miszerint a Sümegeen született, zsidó származású fiatal ügyvéd Budapest egyik legnagyobb kerületének, a Terézvárosnak mandátumára pályázik. Október elején azonban kiderült, hogy a választók tömegesen csatlakoztak a Demokrata Párt fiatal vezérének táborához. Estéről estére, kávéházakban, vendéglőkben gyűléseket tartva toborozták a választókat az új párt lelkes agitátorai. A rá szavazók bátorságát erősítették a szavazati joggal nem rendelkezők ezrei is, akik a népjogok megvalósulását remélték „Terézváros szerelmesének” megválasztásától. Nemcsak a magyar lapok, a külföldi sajtó is foglalkozott az eseménnyel. A *Berliner Tagblatt* például tárcát írt róla.

A fiatal képviselő, akiből 1917-ben igazságügy- és választójogi miniszter lesz, a Terézvárosban nyitott ügyvédi irodát. Az akkor még város széli, álmos kerületben feltűnő ügyvéd név szerint ismerte a kiskereskedőket, kisiparosokat, a kistisztviselőket, az állami alkalmazottakat, akikkel és akik érdekében majd pártot alapít. Rajongva szerették. „Ezek a névtelen kisemberek – emlékezik Krúdy Gyula –, akikre jóformán senkinek sem volt szüksége a városban: ezek kezdenek emlegetni egy nevet – a Vázsonyiét. Őt emlegeti Strasszer, a részletes, aki azzal állít be vevőihöz, hogy úgvis magyarok vagyunk, szavazzunk hát Vázsonyira.”

Annak idején, 1901-ben egy olyan országgyűlés tagja lett, amely törvénykezési szinten kiépítette ugyan a liberális magyar államot, de az elitársadalomról a tömegtársadalomra való áttérés során az egyre bővülő szociális kihívásokra már nem talált megfelelő válaszokat. Vázsonyi újdonsága, hogy a századfordulón a kispolgári és polgári rétegek önérzetes képviselőjeként lépett fel, és politikai pártba tömörítette őket. Vasmarokkal összefogott párt volt tehát az első polgá-

ri párt Magyarországon, amely nem közjogi alapon – azaz a '67-es–'48-as ellentét alapján – kelt életre, hanem egy társadalmi réteg érdekeinek védelmében. 1926-ban bekövetkezett haláláig folyamatosan választották újra meg újra ugyanott, még távollétében is, amikor Tisza István meggyilkolása után elhagyni kényszerült az országot, és Bécsben, Münchenben, majd Svájcban élt. Több mint kétesztendei távollét után, 1921 tavaszán tért haza végleg. Ha itthon marad, az őszirózsás felfordulásban megvezetett tömeg bosszúját valószínűleg ő sem kerülhette volna el.

Az évtizedek során több ellenzéki csoportosulásban vett részt, hogy pártját és választóit minél közelebb hozza a politikai döntésekhez. Ellenfelei is elismerték, hogy mindenhol a spiritus rector szerepét játszotta. Mint kiváló – egy időben saját napilappal is rendelkező – publicista vezércikkekben és pamfletekben népszerűsítette elveit. Mint közkedvelt ügyvéd és jogász híres politikai pereket nyert meg, a kormány tagjaival szemben is. A leghíresebbek: az 1904-es vasutasper, a Lengyel Zoltán–Polonyi Géza-per, a Désy Zoltán–Lukács László-per, Gratz Gusztáv felmentéssel végződő védelme IV. Károly király visszatérési kísérlete után, illetve a frankbotrány-különvélemény megfogalmazása.

1894-ben, 26 évesen beválasztották Budapest törvényhatósági bizottságába is. Programjában nem kevesebbet akart, mint megtörni az érdekcsoportok, azaz a klikkek hatalmát. „Nem pártolunk olyan jelölteket, akik a közéletől várnak valamit – mondta –, hanem csak olyan férfiakat, akikről a közélet várhat valamit.” Fellépett a virilizmus, azaz a legtöbb adót fizető polgárok kivételezettsége, illetve a vagyoni cenzus ellen, mivel ezek befolyásolták Budapest közgyűlésének akkori szervezetét. „Uraim – fejtegette a Demokrata Párt Nagymező és Mozsár utca sarkán levő helyiségében, 1897 novemberében –, aki közjogot csatol a vagyonhoz, az a tőke ellen való gyűlöletre izgat, szétszakítja a társadalmat, és provokálja az osztályok harcát. Akinek több a vagyona, mint a másik polgártársának, akinek a szerencse jobban kedvezett, az élvezze vagyonát zavartalan boldogságban, örüljön szerencséjének,

de a buta sorsból ne merítsen jogot arra, hogy polgártársain uralkodjék.”

Városházi képviselőként Vázsonyinak oroszlánrésze volt az új típusú kommunálpolitika és a modernizáció felgyorsításában Budapesten. A közművek teremtéséhez, az üzemek községezéséhez, a kültek közizgatási és infrastrukturális bekapcsolásához, a nagymértékű lakás- és iskolaépítéshez, a bérstopig menő bérlővédelemhez, az új progresszív városi adó és szociálpolitika bevezetéséhez, a kultúra intenzív támogatásához Vázsonyi Demokrata Pártja biztosította a működőképességet a városházán Bárczy István polgármestersége idején. A parlamenttel ellentétben a városházán ugyanis számottevő erőt képviselt pártja. Vázsonyi érdemeit még tovább lehetne taglalni. Gondolok itt a ma is olvasmányos és gondolatébresztő jogelméleti műveire vagy az általa kidolgozott új választójogi törvényre, amely – sajnos – hamvába fuladt, de az elmondottak talán kellően indokolják életművének ápolását.

Joggal adja magát a kérdés: miért nem fedezték fel Vázsonyit maguknak a különböző színváltás demokraták és liberálisok a rendszerváltás hajnalán, hiszen akkor, a nyolcvanas évek végén, a pártképződések idején moho szellemi őskeresés folyt? Két válasz lehetséges: vagy nem tudott semmit róla a pártokat körülzsongó értelmiségi holdudvar (keveset tudni ez esetben annyi, mint nem tudni semmit), vagy nem illett bele a jórészt importált szellemi kánonba. Vázsonyi Vilmos szellemi hagyatéka áldozata lett előbb a mintegy negyvenévnnyi indoktrinációnak, majd a húszévnnyi hallgatásnak. Pedig ő volt az első, akit demokrata programmal választottak képviselővé. Ugyanakkor másképp volt szabadelvű, mint a kormányzó Szabadelvű Párt hívei, mivel ő az angol radikálisokat, Gladstone-t tekintette politikai rokonának. Kossuth Lajosra hivatkozva és az ő szellemi örökségét szem előtt tartva *nemzeti demokratának* tekintette magát.

A Vázsonyi-életművet beindázó és körbefogó csend, hallgatás okainak taglalása során érdemes kitérni az 1918-as „őszirózsás” eseményekre, valamint a Tanácsköztársaságra. A novembertől július végéig terjedő

időszakot bemutató ismeretterjesztő vagy monografikus igényű Kádár-kori könyvek több szerzője is diabolizálta őt, hiszen a „forradalom”, a „felfordulás” ellensége volt. 1918. december 21-én az alábbiakat írta Münchenből Székely Ferencnek, a volt igazságügy-miniszternek: „Magyarország csak úgy imponált volna az entente-nak, ha erőt képviselt volna. Úgy, mint 1848-ban, amikor nagyszerű katonai értékeket produkált a honvédelemben. Károlyi agitációja tönkverte a hadsereget. [...] Károlyi gyengesége és kapaszkodása, hogy népszerű maradjon, lehetetlenné tette a magyar közigazgatást.” Nem csoda, ha hősünk azoktól a történészektől kapta a legrosszabb minősítést, akik a rendszerváltás előtti évtizedekben Károlyi Mihály és Jászi Oszkár kétes politikai érdemeinek felértékeléséért küzdöttek. Mivel Vázsonyi a sorsfordító esztendő előestéjén Károlyi Mihály és az őt befolyásoló Jászi Oszkár, illetve Kunfi Zsigmond politikai ellenfele volt, a velük konjunkturális okokból foglalkozó történészek Vázsonyiról előnytelen képet festettek. Csupán egy példánál maradva: az ismert történész, Litván György előbb kétségbe vonta Vázsonyi demokrata mivoltát, majd az adott viszonyok közt a maximumot kihozó, de kompromisszumra kész, választójogi törvényjavaslatát pedig rendkívül antidemokratikus törvényjavaslatnak minősítette. Később azt is állította, miszerint „a demokrata Vázsonyi Vilmos a reakcióhoz pártolt, s miniszterként nem megvalósítani, hanem elodázni segítette a demokratikus reformot”.

Vázsonyiból nem hiányzott sem a bátorság, sem az előrelátás képessége: igazságügy-miniszterként 1918 kora tavaszán szorgalmazta a királynál Károlyi letartóztatását, mert korán felismerte, hogy izgatásra alkalmas személy ugyan, de nem bír semmilyen kormányzati érzékkel. Betiltotta a Galilei-kört is, amely tápot adott Károlyi hiúságának. Sértette önéretét, hogy a kör többségének semmi sem volt szent ebben az országban. A *Neues Pester Journal*ban írta 1919. november 2-án: „Nem lehet eltüntetni azt a tényt, és nem is akarom tagadni, hogy a zsidó származású irodalmárok egy része nagyon sokban hibázott, amikor a cinizmust, a

destrukciót és a nemzeti eszmények lenézését terjesztették." Egy évvel korábban, 1918 szeptemberének végén Károlyi hatalomra éhes újságírói holdudvarának zaklatásig menő kapacitálásai ellenére sem csatlakozott hozzájuk. Különösen Kunfi Zsigmondal és Jászi Oszkárral szemben érzett lelküzdhetetlen ellenszenvet. Jásziban a gyakorlati érzék híján politizáló teoretikus taszította, meg az a betűgőg, amely később uralkodó vonása lett a 20. századi értelmiség tekintélyes részének. Kunfinak a nevét sem szerette hallani: „ő veszedelem azokra nézve is – mondta –, akiknek az érdekét szolgálni látszik." Gúnyos homéroszi jelzővel az októberi „katonai lázadás” dadogó Démoszthenésének nevezte Károlyit, aki – az orosz polgári forradalom bolsevizmusba csúszására utalva – egy személyben eljártssa Lvov herceg, majd Kerenszkij, később Lenin szerepét, aszerint, hogy merre sodorják az események.

A magyar államra, a nemzetre nézve életveszélyesnek tartotta a nemzetek fölötti, a magyar államiséget is képlékenyen felfogó, a globalításban feloldódni kívánó polgári radikálisok vízióit, illetve a nemzet alatti, osztályokra épült stratégiai szemléletet, amely a szociáldemokrácia baloldalának sajátja volt. Ugyanakkor tisztában volt a korabeli magyar társadalom torlódott rétegződésének feszültséget keltő helyzetével. Mégsem adta fel: vitriolba mártott tollal cikkezett, vitatkozott a nemzeti gondolatot kisajátító, azt dogmatikusan felfogó, „maradi” szemlélet ellen is, amely a hagyományos politikai elit tekintélyes részének világképéhez tartozott.

Vázsonyit eszméinek kivitelezésében, programja megvalósításában sajnos korlátozta annak a szavazói bázisnak a gyengesége és lokalizált helyzete, amelyre támaszkodni kívánt. Az a kispolgárság, amelyet képviselt, nem volt nagy, nem volt homogén, és érdekérvényesítő képessége sem volt erős. A középosztály, azon belül a kispolgárság arisztokráciát utánzó, annak viselkedési mintáit követő magatartása is akadályt képezett az öntudatosodás útján. Mégis reménykedett abban, hogy a Habsburg-barát konzervatívok és az örök ellenzékének tűnő

függetlenségi pártiak között helyet talál egy francia mintájú, „középutas” demokrata párt számára, amely megfelelően képviseli a kis- és középpolgárság érdekeit. 1926-ban bekövetkezett haláláig bátran képviselte azokat az eszméket, amelyekkel még ifjúkorában eljegyezte magát.

Befejezésül egy illusztris kortársa méltatásának arra a részére térnek ki, amelyben kiemeli Vázsonyi intranzigens gyűlöletét és könyörtelen harcát a korrupció minden válfaja ellen. Még az ellenségei is elismerték róla, hogy teljesen tiszta volt a közélet minden szennytől. Temperamentumának féltelensége olykor ugyan kitört belőle, és nem egyszer elragadta – írta róla Apponyi Albert –, de „becsületes ember volt és, ami nehezebb: becsületes politikus. Megérdemli, hogy kegyelettel őrizzük emlékét.”

Részletek Vázsonyi Vilmos kolozsvári beszédéből

Tisztelt polgártársak! Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy Erdély polgárainak hirdethetem a demokrácia igéit. Hiszen Erdély az alkotmányosság, a magyarság, a felekezeti türelem történelmi földje. A magyar szabadság itt talált menedéket, mikor Magyarországot a reakció fojtogatta. Történelmi végzetet látnék abban, ha ma, midőn a reakció mindenféle fajtája kigyótestével újra szorongatja hazánkat, ismét Erdély volna az igazi magyar és alkotmányos politika, a néppállam úttörője.

Tudom, feladatunk nehéz lesz. Legnagyobb ellenségünk: az emberek gyávasága és gondolkodási lomhasága. Nagyobb ellenség ez még az ellenünk összeverődő önző hatalmi érdeknél is. Új párt, új irány! E szóra sokan összerendeznek, megijednek. Az emberek nehezen válnak el a megszokott sablontól. Hányan vannak, akik megvallják maguknak, hogy pártjaik csak önző mandátum-politikát űznek és elhenyélik a nemzet életét! Hányan vannak, akik látják, hogy még mindig nincs meg a polgári Magyarországnak, de új keretekben visszatért a rendiség! De a szellemi téren az emberek szeretnek kényelmesen a síneken haladni, az előírt menetrend szerint. A gondolkodás lomhasága és a tetterő hiánya elernyeszti izmainkat. Kí-

vánják a változást, de nem merik megnyitni az új ösvényt, mely oda vezet. Pedig, uraim, aki az igazságot felismerte, köteles érte küzdeni. Küzdjünk hát mi érte, nemcsak azért a tiszta örömért, amit az igazság szolgálata nyújt, nemcsak lelkiismeretünk megnyugtatósára, hanem nemzetünk boldogságáért, biztos jövődjéért, magunkért és testvéreinkért, a népért, melyet mi az államtól elválasztani nem tudunk, nem akarunk.

[...] Demokratikus államban nem vehet el semmi. Az adó, a fáradság, a szavazás, az egész munka, az egész áldozatkészség, amelyet a közéletben teljesítünk, nem pazaroltatik el; az állam visszaadja azt százszorosan, ezerszeresen, mert a nép csak az államért és az állam csak a népért és a népben él.[...]

A társadalom, uraim, nem gépezet, hanem élő szervezet. Tekintsenek lefelé a nép rétegeiben, és azt fogják látni, hogy mennél lejjebb haladunk, annál több munka jut ki azoknak a rétegeknek, és annál kevesebb élvezet. A társadalom nagy tömege egy kész munkát, kész produktumot, kész élvezetet ad azok kezébe, akik a társadalom tetejében vannak. Vajon meggondolták-e azok, akik az általános választói jog ellenesei, hogy ha a társadalmi munka adójáról lenne szó, akkor a nép, a nagy tömeg volna virilista, míg a fent lévők bizony alig ütnék meg a cenzust? Aki a nemzetért dolgozik, jogot is követelhet.

[...] Valljuk, hogy a népállamban a közigazgatás is csak a nép szervezete lehet. Követeljük tehát a bürokratikus közigazgatás visszaszorítását, az önkormányzat kiterjesztését, a hűbéri jellegű virilizmus eltörlését és az általános választói jogot a törvényhatóságban, valamint a községekben. [...]

Mi nemcsak magunknak kívánunk jogot; jogot kívánunk azoknak is, akik az államhatalom kezelésére vannak kirendelve. Jogot kívánunk a hivatalnoki karnak, melynek eddig nagyrészt csak a kötelességei jutottak. Mi nem vagyunk ellenségei a társadalmi rendnek, mi nem vagyunk ellenségei azoknak, akik a társadalom igazgatását intézik, s akikről tudjuk, hogy igen gyakran fájdalomosan teljesítenek bizonyos parancsokat. De sokszor létfenntartásuk, családjuk jövője és boldogsága is veszélyeztetve van, ha minden

parancsot nem teljesítenek. Mi azt akarjuk, hogy azok, akik a rend fenntartására vannak hivatva, igazi alkotmányos államban élvén, egyúttal jogokra is tarthassanak számot. Mert az a hivatalnoki kar, mely egyaránt tudatában van a jogának és kötelességeinek, az a polgári szabadságnak éppolyan bástyája, mint maga a nép. [...]

A közszabadság oltalmára igazi esküdt-széket követelünk, mely a nép minden rétegét magában foglalja, nem a hatóságok döntő befolyásával alakul, és minden sajtóvétség és politikai deliktum fölött ítélkezik. Követeljük az agitáció szabadságát, a szabad egyesülést, a szabad gyülekezést és a szabad sajtót. A kormány rendeleti jogának alkotmányos megszorítását. [...]

Mi nem butítani akarjuk a népet, hanem oktatni, tanítani, hogy emberi rendeltetéséhez méltó legyen, ne csak jogokban, ne csak anyagi dolgokban, jólétben, hanem észbeli tudásban és politikai fegyelemben is.

Mert hiába deklarálják istenségek a népet, ha tudatlanságban és politikai éretlenségben hagyják fetrengegni. Mi nem látszólagos sikerekre pályáztunk, mi nem dolgoztunk öt évre és lejáratra, egy-egy mandátumra, mert mi nem akarjuk, hogy a nép azt mondja: na, ismét egy szédelgővel több ismerősünk van; nem ilyen sikerekre, mi igazi sikerekre pályáztunk. Ezt jelenti a radikalizmus. Mi a radikalizmus? Magyarul gyökeresség. És a gyökeresség nem fölforgatást, hanem szerves fejlődést jelent. Mi nem erőszakos sikereket akarunk kicsikarni. Mit érünk ezekkel? Aminek nincs gyökere, azt elsepri a szél. Amint megnő a mag a természet erejével, és terebélyes fává fejlődik, így növekszik a becsületes politikusok által felvetett eszme, természetes erőszak nélkül, a nép lelkében. Így értjük mi a radikalizmust. [...] A gazdasági egyenlőség szép és nemes álom, de el nem érhető. A gazdasági igazságot azonban a népállam megvalósíthatja, ha a gyengéket óvja, védi és hathatósan támogatja, hogy a versenyben a nagyokkal szemben megállhassák a helyüket.

E programokban megvonjuk a határt a demokrácia és a szociáldemokrácia közt. Megvonjuk a határt abban, hogy mi nem a gazdasági egyenlőség alapján állunk, melyet

elérhetetlennek tartunk, hanem a gazdasági igazság alapján. Mi nem kívánjuk, mint a szociáldemokrácia, a termelési eszközöknek társadalmi vagy állami tulajdonba vételét, mi az egyéni tulajdon elvén állunk, maradunk, de kívánjuk azt, hogy az állam gazdasági politikájában ne az erőseket támogassa, hanem gondoskodjék arról, hogy a versenyben a kicsinyek az állam támogatásával helyüket megállhassák. [...]

Kívánjuk a gazdagok hitbizományának eltörlését és ahelyett a szegények hitbizományát, a házi tűzhely védelmét, hogy a szegény sorsú polgár csekély értékű ingósága és önfenntartására szolgáló darabka földje végrehajtás alá ne kerülhessen.

Ebből önként folyik, hogy követeljük a megélhetést nehezítő fogyasztási adók fokozatos megszüntetését, az árucikkek mestereséges drágítására irányuló összebeszélések, ringek és kartellek törvényes tilalmazását és büntető megtorlását.

Követeljük továbbá a fokozatos jövedelmi adót, a megélhetésre szükséges jövedelem adómentességével. Követeljük a kuszált, igazságtalan, érvényben levő egyenes adók eltörlését. [...] Mi azt kívánjuk, uraim, hogy a sokféle, zavaros adó helyett egyetlen jövedelmi adó legyen, mely a valósággal kipuhalt jövedelmet és nem képzeletbeli jövedelmeket vesz adózás alá. Akinek csak annyi jövedelme van, hogy szegényesen, egyszerűen megélhet, az adót ne fizessen. Ez a létminimum adómentessége. A többiek adózzanak jövedelmük arányában, de egyre emelkedő fokozatos kulcs szerint. [...]

Követeljük a kisiparos és a kiscgazda hatóságos állami támogatását.

Uraim! A szocializmus azt vallja, hogy a kicsiben való termelés, akár az ipar, akár a földművelés terén, menthetetlenül elpusztul, mert a nagytőke a versenyben agyonnyomja. Ez a tan igazat mond, ha az állam a szabadelvűség bitorolt címe alatt továbbra is a nagyok, erősek és hatalmasok részére osztogatja támogatását, de hamis jóslás, ha demokratikus gazdasági politikát követ. Természetes, hogy rongyos alamizsnák, látszatra odadobott filléres intézkedések a kisiparoson és kiscgazdán nem segíthetnek. Az igazi hatalmat csak a nép adhatja meg önmagának, ha

az államhatalmat birtokába keríti, és a maga javára használja föl. [...]

Kié legyen az állam? E kérdésnél lehell az álarc a szemfényvesztőkről. Akarják-e, hogy a nép legyen a döntő tényező? Óhajtják-e a népállam diadalát? Nem, ők virágzó kisipart követelnek – főrendiházzal, cenzusválasztói joggal, virilizmussal, fogyasztási adókkal, igazságtalan egyenes adókkal s az arisztokrácia és a klérus mindenhatóságával. [...]

Uraim! Az osztályállamban két állam van. Az egyik, a hivatalos, uralkodik a felszínen; a másik, a kitagadottaké, titokban szervezkedik a társadalom mélységeiben, tele gyűlölettel, lappangó haraggal. Mi a népállam hívei vagyunk, nem ismerünk becézgetett és kitagadott testvéreket, mert egy hazának vagyunk a fiai, egyenlő joggal édesanyánk szeretetére. Azt akarjuk hát, hogy a feltörekvő rétegek hadd jöjjenek ki a katakombákból; hadd teljesedjenek jogos kívánásaik, és megvalósuljon a demokrata igazság, melyet egy mondatba lehet foglalni: Legyen minden ember – ember.

Ellenségeink, a hivatásszerű ferdítők azt fogják e programpontjaink után mondani, hogy szocialisták vagyunk. Hiszen rólam máris azt írta egyik kolozsvári napilap, hogy szocialista vezér vagyok. Köszönöm, hogy nem tett meg anarchistának, hiszen már egy árba került volna. (Derűltség.) Nem vagyok szocialista, ha az volnék, nyíltan bevallanám és ott állanék a szocialista párt sorában. Még mindig jobb társaságban volnék, mint ama üresfejűek közt, akik államférfiaknak tartják magukat, mert nagyképűek és szívtelenek. Demokraták vagyunk, akik a mai termelési mód keretében akarjuk diadalra vinni a népállamot és megoldani a szociális problémákat. Nem utópiákat, elérhetetlen követelünk, a gyakorlati élet talaján maradunk. [...]

Kik a szocializmus úttörői Magyarországon? A mandátumpolitikusok, akik azt vallják, hogy az ember a voksnál kezdődik, és sohasem törődtek a jogtalan nép sokaságával. Ezeket az elhanyagolt rétegeket hódították meg a szocialisták az első foglalás jogán és becsületes demokrata politika híján, a jövőendőben még nagyobb lesz a hódításuk. [...]

Ki a rend barátja? Aki olyan egyensúlyt kíván, amely valóságos, igaz, tehát meg nem ingatható; rendet, mely nem a félelmen és a közönyön, hanem a polgárok szeretetén, lelkesedésén és öntudatos munkáján alapul.

Mi vagyunk a rend igazi pártja, mert égiünk a népszabadságért. Mi, a jó magyarok, mert azt akarjuk, hogy milliók legyenek a ha-

za fiai, hogy felszabaduljon itt minden erő, tehetség, és szányaival ideális magasságba vigye a nemzetet. A demokrácia a szabadság, a magyarság és a rend politikája. Adjon önöknek a népek Istene erőt a lelkesedéshez, hogy e politika zászlaja ne csak lobogjon, de győzelemre is jusson. (Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai. I–II. Bp., 1927. 146–158.)

A POLITIKUS MIKÓ IMRE

■ „Nyolcvan év / Ritka szép; / Hetven év: / Jó, ha ép; / Hatvan esztendő: untig elegendő” – az „aggastyán” Arany János készülődött így idejekorán a végső búcsúra, de még egy fél, gazdagon termő évtized adatott neki. Mikó Imre, a nevezetes székely unitárius köznevelésből Mikó család 20. századi, fölmeleglő sarja Aranyt kevéssel élte túl; száz évvel ezelőtt, 1911. március 27-én született Bánffyhunyadon, és amikor Kolozsváron meghalt, hét nap híján hatvanhat éves volt.

Noha megfontolt és megelégedett volt, és a sors panaszolása helyett bölcsen, nagy lelki erővel mindig a maga módszeres, örömteli munkáját kereste, Erdély talán legutolsó polihisztor írástudója, politikusa, tudósa, írója és szerkesztője korántsem mondhatta volna el magáról, amit a mindnyájunk előtt járó Kós Károly visszatekintve megvallott, azt, hogy ami neki osztályrészül jutott, volt „A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni”. Hiszen amikor 1944 októberében közel ötezer kolozsvári magyar férfit válogatott össze és tartóztatott le a GPU, Jancsó Béla, Mikecs László, Teleki Béla, Vita Sándor és a magyar tudomány, közélet megannyi áldozatos munkása mellett Mikó Imre, „Horthy fasiszta parlamentjének” képviselője is ott volt közöttük. Őt is deportálták, majd négy évet töltött Csehov szülővárosában, Taganrogban, „ebben az Azovi-tenger melletti kikötővárosban, ahol a háború majdnem mindent lerombolt, ahol az oroszok is, mi is éhezünk és fáztunk. Mint annyiszor, most megint a nyelvtudás segített. A hazai három nyelv s a nyugatiak után most már

könnyebb volt megtanulnom oroszul úgy, hogy nemcsak ott, hanem hazatérésem után is használhattam orosz tudásomat műfordításra, tanításra. Tanári képesítést is szereztem belőle.”

Az ötvenes évek végén megint a nagyszámú kutasítottak egyike; a kolozsvári Brassai-líceum nyelvtanári állásából kiteszik, könyvügynökként, bolti eladóként, fordítóként, alkalmi bedolgozóként tartja el családját. Nem kolozsvári legenda, hogy „az Egyetem utcai kis tankönyvtárusító üzletben olyan egyetemi magántanár szolgálja ki a vásárlókat, aki – ha kell – a magyar és a román mellett még négy világnyelven világosítja fel portékájáról a betériset, és két vásárló között – a pult alatt – könyvet ír, vagy lexikont szerkeszt.” (Benkő Samu) „A vásárló diákok közül nagyon-nagyon kevesen tudják, hogy az előzékeny, mindig derűs kiszolgáló nemcsak történelmi nevet hordoz, hanem történelmi életet is, családja és önmaga révén erdélyi értelmiségi nemzedékek folytonossága nyúlik át a jelenbe és a jövőbe, a konok élni akarás és mélyen puritán tisztesség, emberiség jogán. Az igazi folytonosság különben is mindig szerény és csendes, sohasem hivalkodó, és csak a lélek tudja és méri, hogy mennyibe is kerül a végső összegzés az idegeknek ez az örökös előzékeny mosoly.” (Beke György) Amint maga emlegette: „A könyvterjesztés terén, kerékpáron és pult mellett eltöltött tizenkét év nem kevésbé volt tanulságos. Gyakran idéztem a könyvsátorban áruló Mórincz Zsigmond mondását: könyvet írni művészet, eladni kunszt. Az is

kunaszt, hogy az ember a pulton – két vevő között – könyvet írjon, de nem lehetetlen.”

Az elegáns, higgadt Mikó Imre valóban egy történelmi élet terheit hordozta, olyan teljesítmény minden örömét és terhét, amelyet immár harmincöt éve mint küzdelmekkel, munkával, áldozattal, kudarcokkal, olykor sikerrel is sűrűn teleírt saját kisebbségtörténetünket lapozunk; „van egy könyve, amelyet őreá vonatkozóan is jellemzőnek érzünk: *Akik előttem jártak*. Kifejezi, hogy ő időben előttünk járt, de ugyanakkor *előttünk járt* példájával, akit mi nemcsak időben követünk, hanem ugyanakkor ugyanabban a kisebbségi sorban lépkedőkként utat mutató vezérszemélyiségként is” – írta Balázs Sándor, akinek Mikó monografikus élet- és pályaképét köszönjük. Ebből az alapos könyvből és mellette László Ferenc és Cseke Péter *Erdélyi Fiatalkok – dokumentumok, viták (1930–1940)* című gyűjteményéből tudja meg a fiatalabb mai olvasó is, ki volt valójában Mikó, és hogy mi kincset hagyott ránk. Nemcsak régi hagyományt és modern erdélyi tudományt, hanem ethoszt, magatartást, vezérelveket, erkölcsöt, olyan örökséget, amely éppen ma nem lehet csupán tudomány. „Erkölcsei hivatását részben önéletrajzi töredékeiből, részben azoknak az elődeinek, kortársainak a példájából rekonstruálhatjuk, akiket mestereinek vagy modelljeinek tekintett. Persze ez a krédó (amelynek táplálnia-erősítene kellett a megpróbáltatások idején tanúsított sztoikus – derűs, ugyanakkor méltóságteljes – tartását is) nem választható el a nemzetiségkutatóra és a jogtudósra jellemző felfogástól, feltételezhetően konfliktusokba kellett viszont időnként a politikus döntéseivel kerülnie. Mind a nemzetiség általa kidolgozott meghatározásából, mind a *közjogi alanyiség* elismerését szorgalmazó koncepcióból bizonyos erkölcsi normák és értékek szűrhetők le, s ezek egy identitásához ragaszkodó, nyelvét, művelődését és értékeit fenntartani, illetve továbbfejleszteni akaró népcsoport igényeinek felelnek meg.” (Gáll Ernő)

A jogász és nemzetpolitikus Mikó mesteréről, Jakabffy Elemérről, mentoráról és példaképéről, *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* (1932) című híres művének elis-

merő bírálójáról írta le, de érvényes rá is: „A polgári liberális hagyományokat nemcsak a szabad véleménynyilvánítás, az ellenvélemény iránti türelem, később az anyanyelvi műveltség sérthetlenségének szellemében folytatta, hanem a stílus tekintetében is, ami nemcsak írályt, hanem viszonyulást is jelentett a közélethez. Fölényes volt fölényeskedés nélkül. Intelligenciája, a kérdések megközelítésének könnyedsége, az érvelés szárnyalása vesztesen is a szócsatátér fölé emelte őt.”

Súly alatt a pálma (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban) című művében Ligeti Ernő 1940-ben ezt írta: „A régi konzervatívok és szabadelvűek lejárták magukat, éppen úgy, mint a történelmi materialisták, és az egyetemes kereszténység leginkább kínálkozó parancsai is a mi életünkben legfeljebb pusztá figyelmeztető kőtáblák – fejtegeti Venczel József a *Hitel* első számában (1936). A vitatott közszellem megújításához gyökerekig lehető társadalmi revíziót kíván, s a politikus, az író és tudós hármás személyiségének összemunkálásában látja beteljesíthetőnek az új feladatkört. A *politikus* az erdélyi magyar hivatástudatot hozza felszínre, a *tudós* az erdélyi magyar társadalomszemlélet revízióját készíti elő, az *író* pedig az új erdélyi magyar közszellemet, amelynek egyik feltétele, hogy a szépirodalomnak is ki kell lépnie az önmagáért létezés elefántcsont-tornyából és hirdetnie az erdélyi magyar kultúrszellem öntudatalakító lényegét.”

Mikó ezt a hármat úgy egyesítette magában, hogy egyszer a szakpolitikus, másszor a jogtudós, néha pedig a szépíró, műfordító, esszéíró, a szerkesztő vagy éppen a művelődéstörténész kerekedhetett felül, ám csak ritkán ihlet szerint vagy munkája eltervezett rendjén, sokkal inkább Erdély legújabb korának történelmi szorításaiban. Ahogy lehetett, ahogyan a körülmények és tájékozódása, kolozsvári és párizsi, német, svájci, angliai tanulmányai, politikai tapasztalatai, vonzalmi, életének fordulatai és válságos helyzetei engedték. Az erdélyi unitarizmus örökében nőtt fel, az Erdélyi Fiatalkok Benjaminja volt, csatlakozott Antal Márk marxista köréhez, majd az Országos Magyar

Párt politikusa, a Romániai Magyar Népközösség titkára, 1940-ben a magyar parlament behívott erdélyi párti tagja volt, miközben mindvégig az erdélyi magyarságot szolgálta. Óvatos volt, túlzottan mérsékelt és alkalmazkodó? Inkább csendes szavú, okosan racionális és belátó, kötelességteljesítő és kompromisszumokra kész egyszerre. Nem merevedett meg elvárt szerepekben, inkább dolgozott, emberségéért és teljesítményéért, jó híréért pedig sokan tisztelték, néhányan még ki is álltak érte.

Mikó már diákkorától, a Trianon utáni magyar diákmozgalmak heroikus évtizedétől az Erdélyi Fiatalokig vezérszemélyiség volt. „Az ifjúsági mozgalmaknak mindig a kolozsvári egyetem és a kolozsvári egyházi diákotthonok voltak a központjai. 1930-ban indult meg Kolozsváron Jancsó Béla kezdeményezésére, László Dezső szerkesztésében az *Erdélyi Fiatalok* című főiskolás folyóirat. Az új nemzedéknek e lap körül tömörült élcsapata a fiatalság öntudatra ébresztését és a magyarság szellemi vezetésére való felkészülését tartotta legelső feladatának. Az egyetemes magyar kérdéseket Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond szemüvegén keresztül nézte. Erdélyi viszonylatban transzszilvanizmust hirdetett, ami alatt fajok találkozását értette az emberi értékek magaslatán. Legjelentősebb eredményeit a *falukutatás* terén érte el, szociográfiai kiadványai időrendben messze megelőzték a magyarországi falutanulmányok megjelenését. Az ifjúsági szervezetek kiépítése és együttműködésében játszott kovász-szerepe egy évtizedre biztosította a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság közéletének autonómiáját” – állapította meg a *Huszonkét évben* (Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig).

Ez a halhatatlan politikatörténeti műve (1941) a *Súly alatt...* mesteri párja. Még alig múlt harminc, könyve mégis tárgyilagos, lexikális, hűvös elemzés, melyben a román parlament egykor legfiatalabb tagja az akkori erdélyi

magyar milliók általa is átélt, nemcsak megértett, hanem alakított történetét adja a sok közül, a passzivitás korától az Országos Magyar Párton keresztül a Népközösséig. Nemcsak történelemből volt sok – Mikó könyvé-nél azóta sem írtak jobb összefoglalót –, hanem szenvedésből és jogfosztásból is, aminek már nem is a mértékét kéne hozzámérni az „európai normákhoz”, hanem jelenkori hatását, mint a szétszakítást a folytonossághoz.

Aztán dr. Mikó Imre ügyvéd, országgyűlési képviselő, a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának meghívott előadója 1944-ben, az Államtudományi Intézet támogatásával több mint félezer oldalon adta ki nagy művét, a *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* (Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből) című munkáját, végigjárva ifjúkorának egyik fő ösvényét. Azután és közben – 1929-től halálos ágyáig – írt esszét és életregényt, hely- és családtörténetet, forrásértékű emlékiratot kortársairól, barátairól, mindazokról, *Akik előttem jártak*. A politikus – a „nemzetiségi jogász” – egyik posztumusz munkája *Változatok egy témára* (1981) volt.

1977 márciusában „alkotóereje teljében ragadta el őt a halál. Küzdelmes, munkás élete, szerénysége, erkölcsi magatartása mindig példaként fog előttünk állni – írta születésének kilencvenedik évfordulóján az egyház főgondnokáról az *Unitárius Élet* a családi gyászjelentés nyomán. – Nem volna ez a szomorújelentés teljes, ha nem idéznénk Reményik Sándor szavait: »A holtom után ne keressetek, leszek sehol – és mindenütt leszek.«” Hogy a költőnek igaza lehessen, a mostani centenáriumon nemcsak Mikó Imre sírját kellene a Házsongárd lombjai alatt mégis fölkeresni, hanem mindenekelőtt tanácsadó munkáit Erdély újabb változásában. Mert néha a magunk dolgaira úgy nézünk, mint aki épp ájulásból ébredt.

Csapody Miklós